

ІНТЕРВЕНЦІЯ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬК ПРОТИ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ УГОРЩИНИ. 4-12 ЛИСТОПАДА 1956 РОКУ

Розгортанню процесу демократизації суспільно-політичного життя в Угорщині, який започаткував Імре Надь після вступу на посаду Голови Ради Міністрів 23 жовтня 1956 р., завадила тотальна військова операція радянських військ, спрямована на придушення революції в Угорщині. Операцію під кодовою назвою "Вихор" було розпочато 4 листопада о 6 годині 15 хвилин за московським (4.15 за середньоєвропейським) часом. [1] На придушення революції партійне та військове керівництво Радянського Союзу кинуло 17 бойових дивізій, з них 8 механізованих, перша танкова, 2 стрілкових, 2 зенітно-артилерійських, 2 авіаційних та 2 повітрянодесантних [2].

Підготовку до операції було розпочато ще наприкінці жовтня за умов, коли партійне керівництво СРСР ще не наважувалося задіяти вдруге військові підрозділи радянських військ, намагаючись використати всі можливі політичні заходи задля припинення конфлікту. Але радянське керівництво ніколи не виключало можливості повторної військової операції. Тим більше, що з кожним днем вірогідність повторного застосування сили проти бунтівної Угорщини зростала. Тому починаючи з 27 жовтня і до самого початку операції радянські війська почали перетинати радянсько-угорський кордон і рухатись до місць призначення відповідно з отриманими наказами [3].

Впродовж 1-2 листопада на засіданнях Президії ЦК КПРС партійне керівництво обговорювало ситуацію в Угорщині. В цей проміжок часу було прийняте рішення щодо повторного застосування військової сили та схвалено оперативно розроблений план дій. На підтримку цієї думки свідчить той факт, що в ніч на 3 листопада тон виступів по відношенню до подій в Угорщині на всіх радіостанціях комуністичного світу з кожною годиною ставав все жорсткішим [4]. Російський історик Алексєєв також дотримується такої думки і як на доказ вказує на різку зміну тону повідомлень про Угорщину радянських газет за 3 листопада [5].

У тому, що радянське керівництво зважилося на цей крок, важливу роль зіграло кілька факторів, які, звичайно, не були причинами інтервенції, але, очевидно, підштовхнули керівництво СРСР до прийняття такого рішення.

Одним з таких факторів було те, що провідні країни Європи - Англія та Франція були "зайняті" у спільній з Ізраїлем агресії проти Єгипту. Суецька криза у деякій мірі відволікала увагу світу від подій, що відбувалися в Угорщині. США зайняли нейтральну позицію, більше опікуючись участю Англії та Франції у військових операціях проти Єгипту, і заявили про невтручання у сферу інтересів СРСР. На засіданні Ради національної безпеки, яке розпочалося о 9 годині ранку 1 листопада, президент США Дуайт

Ейзенхауер вказав на те, що "він не хоче, щоб Рада займалася обговоренням становища у радянських супутників" [6].

Такі заяви розв'язували руки партійному керівництву СРСР, яке після того, як англійські та французькі війська розпочали бойові дії проти Єгипту, не занадто переобтяжували себе можливою реакцією Заходу та США на майбутні дії радянських військ, розуміючи, що далі заяв справи не підуть.

Потрібно вказати, що 3 листопада більшість спеціалістів американських зовнішніх відомств та журналістів припускали вірогідність окупації [7]. Очевидно, що спецслужби доповідали президенту про можливість такого розвитку подій, але президент США залишався непохитним. Розкривають позицію Д. Ейзенхауера слова, які він промовив на засіданні Ради національної безпеки 26 жовтня: "*Чи не спокуються Ради... до крайніх мір, щоб утримати супутників у своїй орбіті, навіть розпочавши світову війну?*" [8].

Не менш важливим фактором, а можливо й головним, було те, що всі країни соціалістичного табору підтримали Радянський Союз стосовно характеру подій, що відбувалися в Угорщині. Після вдалих переговорів з партнерами по соціалістичному блоку партійне керівництво СРСР наказало командуванню Радянської армії розпочати планування військової операції.

За планом загальне командування операцією було покладено на Головнокомандуючого ОЗС країн-учасниць Варшавського договору маршала І. Конєва. На світанку 4 листопада до відома особового складу радянських військ, що перебували в Угорщині, було доведено наказ маршала І. Конєва, за яким військам було наказано "надати братську допомогу угорському народу у захисті його соціалістичних завоювань, у розгромі контрреволюції та ліквідації загрози відродження фашизму" [9].

Головною метою військової операції "Вихор" було "відновлення порядку" на території всієї Угорщини, повалення легітимного уряду І. Надя та встановлення влади маріонеточного уряду на чолі з Яношом Кадаром, утвореного 2 листопада у Москві.

На відміну від першої інтервенції завдання по втіленню планів радянського керівництва покладалося виключно на радянські війська. На Будапешт було кинуте 2-у, 33-ю гвардійські механізовані та 128-у гвардійську стрілкову дивізії, посилені танками, артилерією та підрозділами десантників. Бойові накази по наведенню "порядку" в інших містах та районах Угорщини отримали 8-а механізована та 38-а загальновійськова армії [10].

Угорські війська не приймали участі у придушенні революції. Більшість військових частин УНА проявила пасивність: вони не виступили ні проти свого народу, ні проти інтервенції іноземних військ. У повідомленні Жукова у ЦК КПРС про ситуацію в Угорщині на 12.00 4 листопада зазначалося, що "гарнізони угорських військ...переважно склали зброю без серйозного опору [11].

Але чимало було й таких військових з'єднань, які спільно з повстанцями стали на захист революції і чинили потужний опір військам інтервентів, серед яких військові гарнізони Будапешта, Сегеда, Дьєра та інших угорських міст. Зенітно-артилерійський полк у Дунапентелі протягом кількох днів чинив опір переважаючим силам противника.

Потрібно зазначити, що окремі військовослужбовці та представники міліції ще під час першої інтервенції перейшли на бік повсталих. Після визнання Імре Надем революції і формування національної гвардії під командуванням генерал-майора Бели Кірая, якого було призначено командуючим усіма силами у Будапешті, вони увійшли до її складу. У перші дні листопада чисельність нацгвардії складала не менше 25 тис. чоловік. Після наступу радянських частин багато бійців покидало зброю, але тисячі продовжували боротьбу. За приблизними підрахунками тільки у Будапешті кількість бійців національної гвардії, які продовжили боротьбу зі зброєю в руках сягала 4-5 тисяч [12].

Але захисники революції не змогли протистояти багатотисячній й добре озброєній діючій армії СРСР. Вже після початку військової операції більшості спостерігачів стало зрозуміло, що Угорська революція потерпіла поразку. Враховуючи кількість заціяних у операції радянських військ повстанцям годі було й сподіватися на перемогу у нерівній битві.

До того ж революція залишилася без командування після арешту П. Малетера - міністра оборони, І.Ковача - начальника генерального штабу, М.Сюча - начальника оперативного управління та Ф.Ердеї. Угорське військове керівництво було заарештовано опівночі 3 листопада під час проведення переговорів з радянською делегацією, які відбувалися на території військової частини поблизу міста Гьоколь.

Очевидно розуміючи безперспективність військового протистояння з СРСР Імре Надь не дав наказ угорським військам виступити проти інтервентів. Прем'єр-міністр у короткому виступі по радіо о 5 год. 20 хв. 4 листопада обмежився тільки констатацією факту нападу радянських військ на столицю, а розпливчате формулювання "наші війська ведуть бої" не було прямим наказом почати військові дії проти інтервентів. За таких умов Угорська революція була приречена на поразку.

О 5 год. 5 хв. 4 листопада на хвилі радіостанції міста Сольнок було зачитано текст звернення новоутвореного Угорського революційного робітничо-селянського уряду, який очолив Я. Кадар, до угорського народу. В ньому зазначалося, що "над завойованнями минулих дванадцяти років... нависла велика небезпека". Кадар закликав робітників та селян підтримати новий уряд та його програму, в одному з пунктів якої говорилося про звернення по допомогу до Радянського Союзу, стати на захист народно-демократичного устрою та роззброювати "контрреволюційні банди". Закінчувалося звернення нового уряду традиційним лозунгом комуністів: "Перемога буде наша!" [13].

Текст звернення було написано у Москві у перших числах листопада за участю Е.Гере, А.Хегедюша та М.Ракоші. Я.Кадар та Ф.Мюнніх тільки приймали участь у редагуванні тексту. Паралельно зі зверненням було підготовлено відкритий лист членів Угорського революційного робітничо-селянського уряду до трудового народу країни, текст якого теж передавався на хвилі сольнокського радіо.

У відкритому листі зазначалося, що І. Надь знаходиться під впливом контрреволюції, а відтак існує реальна загроза знищення соціалістичного устрою та влади робітників і селян. Тому, говорилося у листі, члени уряду І. Надя вимушені вийти з нього і проявити "ініціативу по створенню Угорського революційного робітничо-селянського

уряду". Члени революційного уряду Антал Апро, Янош Кадар, Іштван Кошша та Ференц Мюнніх закликали всіх прибічників соціалізму підтримати всі заходи уряду та, як зазначалося у листі, народно-визвольну боротьбу.[14] Тексти обох документів було опубліковано у газеті "Правда" 4 та 5 листопада.

Незадовго до початку операції угорський народ почув ще одне звернення, тільки на цей раз військового командування радянських військ в Угорщині, в якому населення Угорщини та військослужбовців угорської армії закликали до спільної боротьби разом з радянськими військами на захист "народної демократії та перемоги священної справи своєї Батьківщини, свого народу" [15].

Задовго до початку передачі по радіо вищезазначених документів радянські війська перебували у повній бойовій готовності і очікували наказ розпочати операцію.

О 6 годині 15 хвилин по військовим радіостанціям пролунав кодовий сигнал "Грім-444", який сповістив командирам військових з'єднань про початок військової операції "Вихор". На повстале населення Будапешта та інших міст Угорщини було кинута війська, загальна чисельність яких перевищувала 60 тис. солдат та офіцерів, понад 6 тисяч танків та інших типів зброї [16].

Частини трьох дивізій Особливого корпусу рушили до столиці з різних боків і вже близько 7 години ранку увірвалися до Будапешту подолавши у передмісті збройний опір повстанських угруповань. Частини 2-ї та 33-ї механізованих дивізій Особливого корпусу не зустрічаючи серйозного опору вже через півгодини захопили три мости через Дунай, будівлі Парламенту, ЦК УПТ, міністерства внутрішніх та іноземних справ, міської ради та вокзалу Нюгаті, арсенал зі зброєю та боеприпасами.[17] Однак спроби захопити одразу площу Москви, Королевську фортецю, центральну телефонну станцію, квартали навколо кінотеатру "Корвіна", вокзал Келеті та інші місця концентрації повстанських сил не привели до успіху.

Одночасно частини 8-ї механізованої та 38-ї загальновійськової армій розпочали наступ у провінції і до середини дня оволоділи такими містами, як Дьер, Мішкольц, Дьондьош, Дебрецен, а також захопили інші обласні і районні центри Угорщини [18].

Впродовж 4 листопада радянськими частинами було придушено опір переважної більшість осередків концентрації повстанських сил у столиці. Міністерство оборони СРСР інформувало ЦК КПРС про наявність тільки двох осередків опору на 21 годину 4 листопада - в районах кінотеатру "Корвін" і повсталих казарм "Кіліана", які розташовані південніше та площі імені Москви [19].

У цих районах повстанцям, чисельність яких перевищувала тисячу чоловік, вдалося створити вдалу систему оборони застосовуючи не тільки гвинтівки та кулемети, а й крупнокаліберні протитанкові та зенітні гармати, фаустпатрони, гранатомети, самохідні артилерійські установки, танки [20]. Тільки вранці 6 листопада переважачим силам радянських частин вдалося знищити ці два осередки опору.

Одним з головних завдань, які ставилися перед радянськими військами, була нейтралізація військ Угорської Народної Армії. До ранку 5 лютого ними було заблоковано та роз-

збросно частини двох стрілкових корпусів, п'яти стрілкових, двох механізованих та п'яти зенітно-артилерійських дивізій, також два танкових та три винищувальних протитанкових полки [21]. Однак, необхідно наголосити на тому, що переважна більшість вищеперелічених з'єднань не чинила опору радянським військам і одразу ж склала зброю.

Впродовж 6-7 листопада радянські війська продовжували бойові дії проти повстанців в районах Королівської фортеці та палацу Хорті на Замковій горі, робітничого Чепеля та Кьобанї, у центрі столиці і у південному напрямі від вулиці Ракоці. Особливо запеклими були бої в Чепелі, де повстали робітники чисельністю близько 700 чоловік, маючи на озброєнні крупнокаліберні та станкові кулемети, зенітні та протитанкові гармати створили міцний вузол опору. Радянські частини вночі 9 листопада провели атаку позицій чепельських повстанців, скерувавши на придушення цього осередку опору механізований полк, посилений танками та самохідно-артилерійськими установками [22]. Вранці 11 листопада було повністю придушено опір повстанців у цьому районі [23].

Паралельно з бойовими діями військовим керівництвом радянських військ проводилися заходи, направлені "на покращання обстановки" в Угорщині. 6 листопада командир гарнізону радянських військ у Будапешті генерал-майор К. Гребеннік видав розпорядження, в якому наказував всім, хто має зброю, здати її радянському військовому командуванню до 17 години 9 листопада. Особи, які не здадуть зброю у зазначений строк, вказувалося у наказі, будуть притягнуті до суворой відповідальності. За наказом Гребенніка з 7 листопада у столиці дозволялося перебувати на вулиці з 7-ї до 19-ї години, запроваджувалися військові патрулі. Жителів столиці закликали вийти на роботу, а також надавати допомогу "місцевим органам влади та радянським військам у відновленні та забезпеченні громадського порядку та нормального життя міста" [24].

Ще одним заходом радянських військових в Угорщині було створення військових комендатур. Павутиння цих "закладів" охопило всю країну. Лише військами Особливого корпусу у Будапешті було створено 22 комендатури, частинами 8-ї механізованої та 38-а загальновійськової армії близько 100 [25].

Потрібно зазначити, що створені комендатури активно розпочали свою діяльність по виявленню та арешту активних учасників "контрреволюції". Про результати цієї діяльності систематично доповідав голова КДБ І. Серов у ЦК КНРС. 27 листопада, підсумовуючи діяльність органів КДБ на території Угорщини, І.Серов поінформував партійне керівництво про те, що на 26 листопада ними було заарештовано 1473 чоловіка, з яких 768 інтерновано до Ужгорода [26].

7 листопада за умов, коли радянські війська все ще продовжували "наводити порядок", до столиці прибули члени уряду Я.Кадара. Переїзд революційного уряду з міста Сольнок, очевидно, було приурочено до річниці Жовтневої революції в Росії. В цей день члени революційного робітничо-селянського уряду принесли присягу Голові Президії УНР Іштвану Добі [27]. Новий уряд одразу включився у роботу по подоланню наслідків революції. Його головним завданням була перемога у політичній боротьбі, яка тривала ще не один місяць і в якій новий уряд за підтримки Радянського Союзу врешті-решт взяв гору.

Зі знищенням осередків опору у Чепелі та Буді, по суті, було завершено бойові дії у Будапешті. Під тиском переважаючих сил радянських дивізій збройні угруповання повстанців вимушені були покинути столицю Угорщини. Частина з них переховувалася у лісах поблизу Будапешта і ще деякий час продовжувала збройну боротьбу застосовуючи партизанські методи.

Бойові дії радянських військ завершилися 12 листопада [28]. Угорська революція потерпіла поразку. Впродовж другої половини листопада і початку грудня радянськими частинами ще проводилися пошукові операції з метою знищення окремих повстанських груп, які переховувалися у лісах, але то вже була тільки агонія.

Результатом військової операції “Вихор”, спрямованої на придушення Угорської революції, були тисячі загиблих та поранених. Перше та друге втручання радянських військ призвело до значних людських втрат. За даними статистики за період з 23 жовтня по 31 грудня 1956 р. серед угорського населення загинуло 2652 та поранено 19226 чоловік. Втрати радянських військ за період бойових дій в жовтні-листопаді 1956 р. за деякими даними складають 640 чоловік загиблих та 1251 поранених [29]. Інші джерела називають дещо інші цифри: 669 чоловік загинуло, 1540 поранено [30].

Рятуючись від репресивних мір нового уряду, впродовж місяця Угорщину покинуло близько 200 тисяч чоловік. Найбільшу частину з них, а це близько 80 тисяч біженців, прийняли США. У Англії поселилося 22 тисячі, у ФРН – 16 тисяч, Швейцарії – 14 тисяч, Франції – 13 тисяч чоловік [31].

Революція в Угорщині, незважаючи на поразку, відіграла важливу роль у подальшому розвитку країн соціалістичного табору. Вона яскраво підтвердила концепцію про “звільнення” Східної Європи і неминучість розвалу комуністичного блоку та вплинула на хід світової історії. Очевидно, що революція вибухнула тоді, коли час для змін у Європі ще не настав, але вона стала одним з передвісників цих змін, які неминуче мали статися.

Література

1. Кушинг Г.Д. Советская интервенция в Венгрии 1956-1957 годы. – М., 1995. – С.17.
2. Кыров А. М. Советская карательная акция в Венгрии (Хроника событий 1956 г. по материалам военного архива.) // Конфликты в послевоенном развитии восточноевропейских стран. – М., 1997. – С.124.
3. Советский Союз и венгерский кризис 1956 г.: Документы. – М., 1998. – С.376-377.
4. Фейто Ф. Венгерская трагедия или антисоветская социалистическая революция. – М., 1957. – С.200.
5. Алексеев В.М. Венгрия 56 г.: прорыв цепи. – М., 1996. – С.181.
6. Амброс С. Эйзенхауэр. Солдат и президент. – М., 1993. – С.397.
7. Garthoff R.L. A magyar forradalom és Washington // 1956-os Intézet Évkönyve. IV. B., 1996. 224. old.
8. Амброс С. Эйзенхауэр. Солдат и президент. – М., 1993. – С.392.
9. Малащенко Е.И. Особый корпус в огне Будапешта // Военно-исторический журнал. – 1993. – № 12. – С.36.

10. Карпиченко Н., Кыров А. Вторжение // 1956. Осень в Будапеште. – М., 1996. – С.114.
11. Советский Союз и венгерский кризис 1956 г.: Документы. – М., 1998. – С.579.
12. Советский Союз и венгерский кризис 1956 г.: Документы. – М., 1998. – С.559.
13. A Magyar Forradalmi Munkás-paraszt Kormány közérdekű rendeletei. Вр. 1956. 1-3. old.
14. Júliustól júniusig. Dokumentumok 1956-1957 történetéből. Вр., 1981, 99-100. old.
15. Советский Союз и венгерский кризис 1956 г.: Документы. – М., 1998. – С.580-581.
16. Карпиченко Н., Кыров А. Вторжение // 1956. Осень в Будапеште. – М., 1996. – С.119.
17. Карпиченко Н., Кыров А. Вторжение // 1956. Осень в Будапеште. – М., 1996. – С.119.
18. Советский Союз и венгерский кризис 1956 г.: Документы. – М., 1998. – С.578.
19. Советский Союз и венгерский кризис 1956 г.: Документы. – М., 1998. – С.579.
20. Малащенко Е.И. Особый корпус в огне Будапешта // Военно-исторический журнал. – 1993. – № 12. – С.30.
21. Советский Союз и венгерский кризис 1956 г.: Документы. – М., 1998. – С.588.
22. Малащенко Е.И. Особый корпус в огне Будапешта // Военно-исторический журнал. – 1993. – № 12. – С.34.
23. Венгрия, 1956 год: «пейзаж» глазами поляка (Из дневника В.Ворошильского.) // Искусство кино. – 1992. – № 4. – С.143.
24. Советский Союз и венгерский кризис 1956 г.: Документы. – М., 1998. – С.611-612.
25. Карпиченко Н., Кыров А. Вторжение // 1956. Осень в Будапеште. – М., 1996. – С.128.
26. Мы навели порядок в Венгрии... Как возник режим Кадара? Документы бывшего архива ЦК КПСС // Континент. – № 85 (1995). – С.230.
27. Мусатов В.Л. События в Венгрии и позиция Кремля // Осмысление истории. – М., 1996. – С.149.
28. Кушинг Г.Д. Советская интервенция в Венгрии 1956-1957 годы. – М., 1995. – С.21.
29. Гриф секретности снят. Потери Вооруженных Сил СССР в войнах, боевых действиях и боевых конфликтах. Статистическое исследование. – М., 1993. – С.397.
30. Малащенко Е.И. Особый корпус в огне Будапешта // Военно-исторический журнал. – 1993. – № 12. – С.36.
31. Бекаш Ч., Райнер Я. История революции // Венгерское обозрение. – 1996. – № 4-5. – С.39.

*Осмоловська О.Ю.,
Національний університет імені Т.Шевченка*

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕФОРМАЦІЇ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКИХ КАДРІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ (1920–1925 рр.)

Сьогодні ми шукаємо відповіді на багато питань, які поставали та постають під час історичного шляху України. Чому, незважаючи на всі труднощі, Україна все ж таки